

Тема 9.
Держава в ринковій
економіці

План Лекції № 9

1. Держава як суб'єкт економічної системи: теоретичні погляди на роль держави в економіці та їх еволюція.
2. Державне регулювання економіки: суб'єкти, об'єкти, мета та функції.
3. Методи державного регулювання економічних процесів.
4. Соціальна політика держави.

Держава як економічний суб'єкт

- Протягом всієї історії людської цивілізації *держав*а розглядалася як важлива складова економіки й *один з основних економічних суб'єктів*.
- Державні інститути споконвічно були покликані забезпечувати стабільність і ефективність господарських процесів.
- Але в різних економічних системах уявлення про ці категорії, а, отже, форми і методи взаємодії держави й економіки мали істотні відмінності.

Кейнсіанська теорія державного регулювання

- Існування вільного (нерегульованого) ринку на початку ХХ ст. довело його неспроможність ефективно забезпечувати постійне виробництво товарів та послуг.
- Розширення виробництва, його глобалізація, призводить до того, що збій в одній ланці призводить до кризи в усій системі.
- Наприкінці 30-х років виникає теорія державного регулювання, засновником якої стає *Джон Кейнс*.
- Кризовий стан економіки спонукав Дж. Кейнса до вирішення проблеми реалізації багатства за допомогою принципово нового підходу і розширення напрямів державного регулювання, серед яких бюджетне регулювання з традиційно високим рівнем перерозподілу національного доходу через держбюджет, спрямоване на забезпечення фінансування державних інвестицій; здійснення значних соціальних витрат.

Основні напрями кейнсіанської теорії державного регулювання

- великі урядові замовлення на виробництво військової техніки та озброєння, що стимулює розвиток військово-промислового комплексу й підтримує високий загальний рівень економічної кон'юнктури;
- кредитно-грошове регулювання, що використовує ставку відсотка як основний регулятор інвестиційної активності і допускає грошову емісію для покриття бюджетного дефіциту та з метою "здешевлення" грошей;
- податкове регулювання, засноване на прогресивній системі оподаткування з високими податковими ставками для корпорацій та осіб зі значними прибутками і доходами;
- регулювання соціальної сфери, насамперед вирішення проблем зайнятості за допомогою регулювання ринку праці, надання допомоги у зв'язку з безробіттям, збільшення соціальних програм тощо;
- зовнішньоекономічне регулювання, засноване на застосуванні фіксованих валютних курсів і орієнтоване на замкнену економіку.

Неокласична теорія державного регулювання

- грошово-кредитне (антиінфляційне) регулювання, в основі якого контроль за обсягом грошової маси в обігу та недопущення неконтрольованої грошової емісії;
- ліберальна податкова політика, пов'язана зі зменшенням ставок оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб з метою стимулювання приватної ініціативи та інвестування;
- обмежене бюджетне регулювання, основна мета якого — збалансування доходів і видатків бюджету, уникнення бюджетного дефіциту;
- дерегулювання економіки за допомогою ліквідації регламентації цін, заробітної плати, ринку робочої сили, а також лібералізації антимонопольного законодавства та приватизації;
- обмежене соціальне регулювання (скорочення фінансування соціальних програм і соціальної інфраструктури);
- зовнішньоекономічне регулювання, орієнтоване на посилення відкритості економік та участь у світових інтеграційних процесах і засноване на гнучких валютних курсах.

Державне регулювання економіки

- *Державне регулювання економіки* - це комплекс форм та засобів централізованого впливу на розвиток економічних об'єктів і процесів для стабілізації економічної системи та її розширеного відтворення.
- Державне регулювання економіки спрямоване на реалізацію наступних цілей:
 - раціональне використання обмежених ресурсів і досягнення економічної ефективності;
 - забезпечення стабільного розвитку національної економіки;
 - забезпечення конкурентноздатності вітчизняних товарів на світовому ринку;
 - відстоювання державних і суспільних інтересів, досягнення соціальної згоди в суспільстві.

Основні напрями державного регулювання економіки

- регулювання системи продуктивних сил загалом, у тому числі кожного з її елементів (засобів праці, науки та ін.);
- регулювання відносин економічної власності, в тому числі її окремих форм (акціонерної, державної та ін.);
- регулювання техніко-економічних відносин, зокрема процесу концентрації виробництва, його спеціалізації тощо;
- регулювання організаційно-економічних відносин і передусім маркетингу.

Суб'єкти і об'єкти державного регулювання економіки

- *Суб'єкти державного регулювання* - це носії та виконавці господарських інтересів, насамперед соціальні групи, що відрізняються одна від одної за такими ознаками: майно, доходи, види діяльності, професії, галузеві та регіональні інтереси.
- Насамперед, це наймані працівники (профспілки), власники підприємств, фермери і земельні власники, управлінці (менеджери), акціонери, інвестори і т. д.
- *Об'єкти державного регулювання* - це сфери, галузі економіки, регіони, а також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути проблеми, які не вирішуються автоматично.
- Об'єктами державного регулювання є: економічний цикл, секторна, галузева та регіональна структури народного господарства, умови нагромадження інвестиційного капіталу, зайнятість населення, грошовий обіг, платіжний баланс, ціни та умови конкуренції, підготовка та перепідготовка кадрів, навколишнє середовище, зовнішньоекономічні зв'язки.

Основні функції держави

До основних *функцій держави* належать:

- законотворча;
- гарант вільної та добросовісної конкуренції;
- підтримання національної валюти;
- захист національного виробника та проведення розумної зовнішньо-торговельної політики;
- захист інтересів споживачів;
- виробництво суспільних товарів;
- компенсація зовнішніх витрат;
- стабілізація макроекономічних коливань, встановлення соціальних гарантій;
- розподіл та перерозподіл доходів.

Методи державного регулювання

- До основних *методів регулювання економічних процесів* відносять: економічне регулювання; правове регулювання; адміністративне регулювання.
- *Економічне регулювання* передбачає використання лише економічних важелів. Його поділяють на пряме (за допомогою державних закупівель товарів і послуг, державного цільового фінансування тощо) і непряме (за допомогою антициклічної, інвестиційної та інших форм політики).
- *Державне замовлення* - це засіб прямого державного регулювання господарських зв'язків між державою-замовником та підприємством-виконавцем.
- *Правове регулювання* здійснюють внаслідок прийняття та вдосконалення правової бази.
- *Адміністративне регулювання* передбачає використання заходів заборони, дозволу і примусу.

Види адміністративного регулювання

- *ліцензії;*
- *квоти;*
- *санкції;*
- *норма;*
- *норматив;*
- *стандарти.*

Види економічної політики

1. Науково-технічна політика.
2. Бюджетно-податкова політика.
3. Кредитно-грошова політика.
4. Амортизаційна політика.
5. Структурна політика.
6. Цінове регулювання.

Соціальний захист

- В умовах ринкової економіки утвердження принципів соціальної справедливості проходить шляхом формування *системи соціального захисту*.
- Роль держави в цьому процесі полягає у встановленні на основі законодавства основних соціальних гарантій, нормативного регулювання механізмів їх забезпечення, а також безпосередніх функцій надання соціальної підтримки.
- Відповідно до статті 25 Декларації прав людини, сучасна правова держава повинна гарантувати право на такий рівень життя, який враховує забезпечення людей їжею, одягом, житлом, медичним обслуговуванням, необхідних для підтримки здоров'я, власного добробуту та сім'ї, і право на соціальне забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, старості або інших випадків втрати засобів до існування за незалежних від людини обставин.

Заходи соціального захисту

- забезпечення системи ефективної зайнятості, підготовки та перепідготовки кадрів, яка дозволила б кожній людині знаходити застосування особистих здібностей;
- організація ефективної системи формування доходів, при якій рівень одержуваної винагороди безпосередньо визначається кількістю і результатами роботи людини незалежно від сектора економіки;
- макроекономічне регулювання процесу диференціації в доходах і особистому споживанні, яке може здійснюватись через податкову систему, формування єдиного споживчого ринку;
- офіційне встановлення реального рівня прожиткового мінімуму як у грошовій формі, так і за споживчим кошиком;
- захист інтересів споживача за допомогою різних соціально-економічних інновацій, пов'язаних з переходом від “ринку продавця” до “ринку покупця”.

Заходи соціального страхування

- 1) пенсійне страхування;
- 2) медичне страхування;
- 3) страхування на випадок безробіття;
- 4) страхування від нещасних випадків на виробництві.

У розвинутих країнах *пенсійне* та *медичне страхування* здійснюється шляхом відрахувань від заробітної плати та прибутків в однакових частках.

Соціальний захист

- Важливою ланкою соціального захисту населення є *програми працевлаштування та перекваліфікації*.
- Другим елементом соціального захисту населення є *правове регулювання найманої праці*, яке здійснюється через законодавче встановлення мінімального рівня заробітної плати, пенсій, порядку укладення колективних договорів щодо умов праці, оплати робочої сили, соціального страхування, відпусток тощо.
- При встановленні мінімального рівня заробітної плати в документах Міжнародної організації праці рекомендується враховувати потреби працівників та їхніх сімей, вартість життя, соціальні пільги, рівень інфляції, а також показники, які впливають на рівень зайнятості
- Механізм установлення мінімальної заробітної плати (МЗП) у тій чи іншій формі використовується в усіх цивілізованих країнах, як правило, через механізми соціального партнерства та з урахуванням прожиткового мінімуму.
- В Україні *мінімальна заробітна плата* розглядається як „державна соціальна гарантія“, розмір якої „встановлюється в розмірі, не нижчому за вартісну межу малозабезпеченості в розрахунку на одну особу.